

Evropská unie
Evropský sociální fond
Operační program Zaměstnanost

Tematicko-průřezový výzkum Životní podmínky obyvatel SVL

Hranice příjmové chudoby

Michal Jašek (michal.jasek@mmr.cz)

listopad, 2021

MINISTERSTVO
PRO MÍSTNÍ
ROZVOJ ČR

Agentura
pro sociální začleňování

Obsah

Seznam tabulek.....	1
Seznam grafů.....	1
Seznam zkratk.....	1
1 Úvod.....	2
2 Metodologické aspekty výzkumného šetření	3
3 Základní sociodemografické charakteristiky výzkumného vzorku	5
4 Téma výzkumu a vymezení výzkumného cíle.....	7
5 Ukazatel míry ohrožení příjmovou chudobou.....	8
5.1 Konstrukce a logika ukazatele příjmové chudoby	8
5.2 Metodika výpočtu	9
6 Výsledky šetření	11
6.1 Základní příjmové charakteristiky a hranice příjmové chudoby	11
6.2 Charakteristiky osob pod hranicí příjmové chudoby – srovnání EU-SILC a SVL-SILC	12
6.3 Subjektivně vnímaná schopnost vycházet s příjmy	15
7 Závěr a diskuse	18
8 Bibliografie	19

Seznam tabulek

Tabulka 1 – Plánované počty dotazníků pro kombinaci kvótních znaků.....	4
Tabulka 2 – Sesbírané dotazníky pro kombinaci kvótních znaků – počty	4
Tabulka 3 – Základní sociodemografické charakteristiky vzorku SVL-SILC	5
Tabulka 4 – Příjmy za rok 2019, podíl počtu domácností pod hranicí příjmové chudoby	12
Tabulka 5 – Podíl osob pod hranicí příjmové chudoby podle pohlaví.....	13
Tabulka 6 – Podíl a počet osob 18 let a starších pod hranicí příjmové chudoby podle pohlaví	13
Tabulka 7 – Podíl a počet osob pod prahem chudoby na celkovém počtu osob v dané věkové skupině.....	14
Tabulka 8 – Podíl osob pod prahem chudoby na celkovém počtu osob v dané věkové skupině	14
Tabulka 9 – Podíl a počet domácností pod hranicí chudoby podle jejího typu	15
Tabulka 10 – Srovnání podílu a počtu domácností podle schopnosti vyjít s celkovým měsíčním příjmem	16
Tabulka 11 – Srovnání podílu a počtu domácností v SVL pod a nad hranicí chudoby podle schopnosti vyjít s celkovým měsíčním příjmem	16
Tabulka 12 – Srovnání podílu a počtu d pod a nad hranicí chudoby podle schopnosti dovolit si zaplatit z vlastních zdrojů neočekávaný výdaj ve výši 12 tisíc korun.....	17

Seznam grafů

Graf 1 – Čisté roční příjmy v roce 2019	11
---	----

Seznam zkratk

ČR – Česká republika

ČSÚ – Český statistický úřad

EU – Evropská unie

SVL – sociálně vyloučená lokalita/sociálně vyloučené lokality

SVL-SILC – dotazníkové šetření životních podmínek obyvatel SVL realizované v roce 2020 pro Agenturu

1 Úvod

Podle *Analýzy sociálně vyloučených lokalit v ČR* existovalo v roce 2015 na území Česka 606 sociálně vyloučených lokalit (SVL) v 297 obcích a počet jejich obyvatel byl odhadnut na 95000 až 115000. (Čada, 2015) Daná analýza sice poskytla potřebný vhled do základních životních podmínek těchto obyvatel, ovšem pouze za cenu odhadů. Přesnější a komplexnější popis životních podmínek obyvatel SVL má zcela pochopitelně značnou akademickou hodnotu, je ovšem také naprosto klíčový pro realizaci evidence-based politik sociálního začleňování. Odbor pro sociální začleňování (Agentura) Ministerstva pro místní rozvoj proto zorganizoval v roce 2020 první výzkumné šetření, které se napříč republikou snažilo zachytit právě tuto realitu s důrazem na zaznamenání zkušeností samotných obyvatel SVL.

Předkládaný tematicko-průřezový výzkum využívá především data z tohoto šetření a svou pozornost zaměřuje na problematiku **příjmové chudoby obyvatel SVL**.

Výzkum byl realizován jako součást projektu „Systémové zajištění sociálního začleňování“, reg. č. CZ.03.2.63/0.0/0.0/15_030/0000605 financovaného z Operačního programu zaměstnanost.

2 Metodologické aspekty výzkumného šetření

K zachycení životních podmínek obyvatel SVL byl využit dotazník výzkumného šetření EU-SILC (European Union Statistics on Income and Living Conditions), které je realizováno jednou ročně napříč státy Evropské unie. V Česku je toto šetření známé pod názvem *Životní podmínky* a jeho realizaci zajišťuje Český statistický úřad (ČSÚ). Základním účelem šetření „je získávat reprezentativní údaje o příjmovém rozdělení jednotlivých typů domácností, údaje o způsobu, kvalitě a finanční náročnosti bydlení, vybavenosti domácností předměty dlouhodobého užívání a o pracovních, hmotných a zdravotních podmínkách dospělých osob žijících v domácnostech“ (Český statistický úřad, nedatováno).¹ Využití tohoto dotazníku jednak přineslo komplexní přehled o životních podmínkách domácností SVL, jednak – byť s určitými omezeními – umožňuje výsledky ze SVL komparovat s celkovou situací v Česku.²

Základní populaci Agenturou organizovaného šetření (tzv. SVL-SILC) tvořili obyvatelé SVL starší 15 let. Soupis všech SVL v Česku vycházel z mapování Sdružení místních samospráv z přelomu let 2018 a 2019, kdy byl sdružením aktualizován již zmíněný seznam SVL z roku 2015 (Čada, 2015).³ Jelikož sestavení výzkumného vzorku bylo z praktických a finančních důvodů možné zajistit výhradně kvótním výběrem (srv. Toušek et al., 2018, s. 32–33), ve spolupráci s ČSÚ bylo získáno rozložení sociodemografických charakteristik obyvatel těchto lokalit (pohlaví, věk a velikost obce z hlediska počtu obyvatel) ze Sčítání lidu, domů a bytů 2011. Na základě rozložení těchto charakteristik pak byly pro tazatele stanoveny tzv. vázané kvóty. (Nešpor et al., 2018) Celkově mělo být sesbíráno 1000 dotazníků a počty dotazníků pro kombinaci kvótních znaků nabízí Tabulka 1.

¹ Dotazník ovšem nebyl přejat zcela doslovně – určité otázky byly vypuštěny pro svoji přílišnou detailnost, zato jiné otázky byly přidány pro svou výzkumnou a politickou relevanci (například otázky na migraci apod.).

² Ačkoli je šetření *Životní podmínky* považována za reprezentativní a jeho poslední vlny se účastnilo bezmála 9 000 domácností, je potřeba upozornit, že je reprezentativní jen vůči základní populaci tvořené domácnostmi ve standardních bytech. Celková populace ze SVL je ve výsledném výzkumném vzorku zastoupena jen částečně, a to pro odlišné (nestandardní) bytové podmínky.

³ Za SVL byla považována taková lokalita, „[k]de dochází ke koncentraci více než 20 osob žijících v nevyhovujících podmínkách (indikováno počtem příjemců příspěvku na živobytí), které obývají fyzicky či symbolicky ohraničený prostor (indikováno vnější identifikací).“ (Čada, 2015, s. 14)

Tabulka 1 – Plánované počty dotazníků pro kombinaci kvótních znaků

	Obce do 5000 obyv.		Obce 5001–50000 obyv.		Obce nad 50001 obyv.	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
15–19 let	6	6	18	17	19	19
20–29 let	11	11	37	36	51	48
30–44 let	17	18	58	58	72	68
45–59 let	15	15	47	46	62	58
60+ let	11	15	29	40	39	53
Celkem	125		386		489	
CELKEM	1000					

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování

Dotazníkové šetření formou PAPI (Pen-And-Paper-Interviewing) probíhalo šest měsíců, konkrétně od 7. března do 20. srpna 2020, a bylo zajištěno tazatelskou sítí agentury Inbox CZ, s.r.o.⁴ Tazatelskou síť tvořilo 341 tazatelů, přičemž 41 z nich patřilo do kmenového týmu a 300 z nich tvořili nasmlouvaní terénní pracovníci působící v SVL. První skupina sesbírala 369 dotazníků (response rate 40 %), druhá skupina 750 dotazníků (response rate 65 %). Průměrná délka jednoho dotazování se ustálila na 50 minutách. Celkem bylo v 53 obcích osmi krajů sesbíráno 1119 dotazníků, jejichž počty pro jednotlivé kombinace kvótních znaků prezentuje Tabulka 2.

Tabulka 2 – Sesbírané dotazníky pro kombinaci kvótních znaků – počty

	Obce do 5000 obyv.		Obce 5001–50000 obyv.		Obce nad 50001 obyv.	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
15–19 let	6	2	7	8	25	26
20–29 let	9	21	24	38	40	77
30–44 let	37	44	62	88	57	107
45–59 let	9	10	58	81	58	83
60+ let	8	10	21	21	40	42
Celkem	156		408		555	
CELKEM	1119					

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování

Jelikož se nepodařilo zcela naplnit všechny kombinace kvótních znaků, a naopak některé kombinace kvótních znaků byly počty dotazníků nadreprezentovány, bylo nutné využít vážení (ve variantě raking), aby struktura kvótních znaků výzkumného vzorku odpovídala rozložení v základní populaci.⁵

⁴ Sběr dat poznamenala pandemie COVID-19 a s ní spojený nouzový stav. O roli této události na kvalitu dat a potažmo i získané výsledky lze spíše spekulovat.

⁵ Z důvodů využití kvótního výběru (a s ním spojené výběrové chyby) a následného vážení jsou prezentované výsledky zaokrouhlovány.

3 Základní sociodemografické charakteristiky výzkumného vzorku

Základní sociodemografické charakteristiky výzkumného vzorku SVL-SILC prezentuje Tabulka 3.

Tabulka 3 – Základní sociodemografické charakteristiky vzorku SVL-SILC

		% nebo Ø	N
Pohlaví	Muž	49	551
	Žena	51	568
Věk	Ø	42	1119
Věk	15–29	28	312
	30–44	29	326
	45–59	24	272
	60+	19	208
Země narození	ČR	87	968
	Slovensko	12	130
	Jiné	2	18
Státní příslušnost	ČR	94	1043
	Slovensko a jiná	5	52
	Vícenásobné občanství	2	20
Etnicita	Česká	45	500
	Slovenská	3	37
	Romská	35	388
	Česká a romská	11	119
	Slovenská a romská	5	61
	Jiná	1	6
Vzdělání	ZŠ (a nedokončené)	41	456
	SŠ (bez a s maturitou)	57	635
	Vyšší než SŠ	2	25
Socioekonomický status	Student	8	84
	Nezaměstnaný	16	176
	Zaměstnaný, OSVČ	43	474
	Mateřská a rodičovská	8	87
	Důchod (starobní, invalidní)	22	241
	Jiný	3	36
Velikost obce	do 5.000 obyv.	13	141
	5.001–50.000 obyv.	39	432
	50.001+ obyv.	49	546
Druh domu	Samostatně stojící rodinný dům	7	74
	Dvojdomek, řadový dům	4	44
	Bytový dům s méně než 10 byty	29	320
	Bytový dům s 10 a více byty	42	466
	Ubytovna	17	194
	Jiný než obytný prostor	1	7
	Rekreační objekty	1	11
Právní forma užívání bytu	Byt ve vlastním domě	7	76
	Byt v osobním vlastnictví	9	106
	Družstevní byt	6	70
	Nájem	40	446
	Podnájem	26	288
	Bydlení u známých, příbuzných	10	107
	Jiná	2	25
Členů domácnosti	Ø	2,6	1119
Členů domácnosti	1	25	279
	2	33	370
	3–5	37	417
	5+	5	53

Zdroj: Agentura pro sociální začleňování (SVL-SILC)

Prezentované údaje je možné srovnat s údaji šetření BRIZOLIT zaměřené rovněž na obyvatele SVL starší 15 let, které proběhlo v roce 2016. (Toušek et al., 2018) Z porovnání vyplývá, že výzkumné vzorky se liší přinejmenším v těchto ohledech: ve vzorku SVL-SILC byla početnější skupina vzdělanějších osob (menší podíl respondentů se ZŠ či nedokončenou ZŠ); respondenti SVL-SILC pocházeli z méně početnějších domácností (zatímco v SVL-SILC bylo respondentů z pěti a vícečlenných domácností 11 %, takových respondentů bylo dle BRIZOLIT 27 %); respondenti BRIZOLIT byli častěji nezaměstnaní (25 % vs. 16 %); mezi respondenty SVL-SILC bylo více Romů a měli nižší náklady na bydlení. Výčet těchto rozdílů by mohl pokračovat, jeho smyslem je však především upozornit, že přímé srovnávání výsledků mezi jednotlivými šetřeními může být výrazně ovlivněno sociodemografickými rozdíly v pozadí a že je na tomto poli potřeba dalších šetření, které mohou ustavit jasnější obraz o charakteristikách populace obývajících SVL.

4 Téma výzkumu a vymezení výzkumného cíle

V souvislosti s každoročním dotazníkovým šetřením EU-SILC, resp. šetřením *Životní podmínky*, realizovaným v českých podmínkách Českým statistickým úřadem, se v médiích pravidelně tematizuje problematika chudoby českých domácností (viz z posledních let např. iRozhlas, 2017; Kašparová, 2017; Lidovky.cz, 2017; Řezníčková, 2017; Sýkora, 2018; Hn.cz, 2019; Lidovky.cz, 2019; Nguyenová, 2020; iDnes, 2021). Zpravidla je v těchto krátkých textech srovnávána míra příjmové chudoby (vycházející z analytických nástrojů Eurostatu) v České republice a v dalších evropských státech. Z této komparace přitom ČR vychází velmi dobře, pravidelně jako jeden ze států, v němž je takto uchopená chudoba na straně příjmu obyvatel nejnižší (ibid.), jakkoliv jsou slyšet hlasy hovořící o nutnosti mít při interpretaci dat na zřeteli konstrukci použitého ukazatele (Myslíková, 2016; Myslíková a Večerník, 2015).

Pokud Česká republika vychází ze srovnání s ostatními státy Evropské unie na čelních místech pořadí, existuje nějaká nerovnost uvnitř společnosti v rámci Česka? Pokud ano, jak bychom ji přiblížili, jak je velká? Data ze šetření SVL-SILC nám umožňují zaměřit se na populaci osob obývajících SVL, jinak až na výše zmíněné šetření BRIZOLIT nepostihnutou (Toušek et al., 2018).

Sociální vyloučení je přitom termín, který popisuje stav či proces (Toušek et al., 2018, s. 25) vytěsnění osob či skupin obyvatel na okraj společnosti nebo znemožnění přístupu ke zdrojům (ibid.; Čada, 2015, s. 14). Podle jednoho z pojetí sociální vyloučení omezuje možnosti „přístupu na otevřený trh práce; přístupu k veřejným službám, včetně sociálních služeb či vzdělávání; kontaktu se sociálním okolím; řešení osobních krizí; politické participace; či omezují schopnosti a dovednosti těchto možností využívat,“ (Čada, 2015, 15). Jakkoliv je příjem či chudoba oproti tomuto konceptu pouze jedním z jeho rozměrů, lze právě socioekonomickou dimenzi pojímat jako jednu z klíčových (Toušek et al., 2018, s. 26).

V následujícím textu se tedy zabýváme chudobou jako jedním z rozměrů sociálního vyloučení. Jeho smyslem je postihnout úroveň příjmové chudoby domácností žijících v SVL⁶. Data nám umožní detailněji nahlédnout na životní podmínky „populace SVL“ a srovnat je v otázce příjmové chudoby s obecnou populací, tedy českými domácnostmi žijícími i mimo SVL. V textu se zároveň dílčím způsobem dotkneme i měřicího nástroje samotného a poukážeme na některé limity jeho používání.

⁶ Dodáváme ovšem, že označení „osoby sociálně vyloučené“ a „osoby obývající SVL“ nejsou synonymické.

5 Ukazatel míry ohrožení příjmovou chudobou

Námi užívaným nástrojem k měření chudoby je ukazatel míry ohrožení příjmovou chudobou. Ten je jedním ze tří dílčích indikátorů určených Eurostatem k měření ohrožení chudobou nebo sociálním vyloučením, souhrnně nazývanými AROPE (People at risk of poverty or social exclusion), který je dále tvořený ukazateli materiální deprivace⁷ a pracovní intenzity.

Ukazatel míry ohrožení příjmovou chudobou reprezentuje relativní přístup k měření chudoby. Vztahuje se k ostatním společenským jednotkám (domácnostem), vzájemně porovnává jejich příjmy a určitou část nejnižší příjmových skupin pojme jako pohybující se pod hranicí chudoby.⁸ Myslíková a Večerník (2015, s. 71) v tomto kontextu hovoří o sociálním pojetí strádání – ohroženými jsou ti, kteří nedosáhnou na určitý společenský standard, nikoliv nezbytně ti, kteří neuspokojí vlastní základní potřeby.⁹

5.1 Konstrukce a logika ukazatele příjmové chudoby

Hodnota hranice ohrožení příjmovou chudobou se odvozuje od hodnot příjmů domácností ve zkoumané populaci. Eurostat jako hraniční částku, která odděluje ty domácnosti, resp. jejich členy, které již jsou v pásmu chudoby, od těch nad hranicí chudoby, určil na hodnotě 60 % mediánu ekvivalizovaného příjmu. Nepočítá se tedy s prostým aritmetickým průměrem příjmů členů domácnosti. Eurostat do metodiky výpočtu zahrnuje „ekvivalizaci“, která zajišťuje vážení každého člena domácnosti předem stanovenou váhou dle věku. Celkový čistý příjem domácnosti je tak podělen součtem hodnot koeficientu ekvivalizace: k váze 1 za první dospělou osobu v domácnosti se přičítá 0,5 za dalšího dospělého člověka a 0,3 za každé dítě do 13 let věku. Logikou tohoto kroku je zohlednění úspor z rozsahu odrážející zejména nižší výdaje na bydlení, energie nebo další spotřebu připadající na jedince žijícího ve společnosti dalších lidí a úroveň výdajů na spotřebu podle věku. Výstupem je ekvivalizovaný příjem připadající na jednoho člena dané domácnosti, který by podle logiky nástroje měla mít každá osoba v domácnosti k dispozici. Pakliže se takový příjem na osobu nachází pod 60 % mediánu ekvivalizovaných příjmů členů všech domácností, jsou členové této domácnosti označeni za ohrožené příjmovou chudobou.

Toto pojetí výzkumu příjmové chudoby, umožňující srovnání napříč státy EU zapojené do každoročního sběru dat EU-SILC (šetření *Životní podmínky* v ČR), má své limity. Myslíková upozorňuje, že určování míry chudoby nezohledňuje hodnotu majetku nebo úroveň výdajů

⁷ Materiální a sociální deprivací domácností v SVL se zabývá další text tematicko-průřezového výzkumu Martina Šmoldase a Petra Langa (Šmoldas a Lang, 2021).

⁸ Absolutní ukazatel by za chudé označil ty domácnosti či jedince, kteří nejsou schopni uspokojit konkrétně definované potřeby považované za zcela základní.

⁹ Relativní pojetí tak může odrážet více život „bez pocitu hanby“, při „uchování sebeúcty“ či „podílející se na životě komunity“ (Myslíková a Večerník, 2015, s. 72).

domácností¹⁰, rozdílnosti cenových hladin v různých částech republiky (na venkově oproti Praze nebo větším městům) nebo arbitrarnosti nastavení hranic chudoby (60 %) a výše uplatněných koeficientů při ekvivalizaci (Myslíková, 2016). Autorka v tomto kontextu upozorňuje na nízký překryv výsledků subjektivního hodnocení pocitu chudoby právě s výstupy použití nástroje ohrožení příjmovou chudobou, které vyvolává otázku po validitě tohoto nástroje a vede k potřebě brát zřetel na oba tyto nástroje. Prokop (2019, s. 5) také připomíná, že dobré výsledky ČR ve srovnání se zahraničím mohou být dané nezohledněním koupěschopnosti prostředků, které mají domácnosti k dispozici: při srovnání podle parity kupní síly provedené v roce 2012 Eurostatem se podle autora podíl osob ohrožených chudobou zdvojnásobil a ČR se podle tohoto ukazatele přesunula mezi státy v horší polovině tabulky.

Pro kontext našich dat ze SVL je vhodné zdůraznit, že výzkum EU-SILC nezapojuje do svých šetření domácností žijící v jiných než pouze „bytových“ podmínkách (ubytovny, azylové domy nebo zapojení osob zcela bez přístřeší). Metodika výpočtu rovněž počítá s příjmy ještě nepostihnutých exekučními srážkami (Prokop 2019, s. 5). V případě dat SVL-SILC jsou do vzorku zapojeny i osoby obývající ubytovny a další substandardní bytové jednotky, respondenty z azylových domů nebo osoby zcela bez přístřeší i toto šetření pomíjí. Stejně jako v případě EU-SILC i data SVL-SILC o příjmech nezahrnují příjmy osob po uplatnění exekučních srážek.¹¹

5.2 Metodika výpočtu

Metodika výpočtu disponibilního příjmu jedince v domácnosti se v případě dat SVL-SILC odlišuje od výpočtů Eurostatu/ČSÚ a dat EU-SILC. Disponibilní příjmy hlavního respondenta jsme sečetli s disponibilními příjmy dalších členů domácnosti a následně podělili ekvivalizačními koeficienty. Zatímco však EU-SILC obsahuje detailní příjmové údaje za všechny členy domácnosti, data SVL-SILC tak podrobná nejsou. V případě dalších osob tvořící jednu domácnost – tedy mimo samotného respondenta, jehož příjmy zmapované podrobně jsou – jsou k dispozici jen údaje o příjmech pouze za jeden měsíc (který předcházel vedení výzkumného rozhovoru). EU-SILC naopak pracuje s podrobnými údaji o příjmech za všech 12 měsíců roku předcházejícího šetření za ostatní členy domácnosti, tedy stejně jako za hlavního respondenta. Pro účely tohoto textu jsme tedy pracovali s těmito „měsíčními daty“

¹⁰ Například malý příjem při vlastnictví drahé nemovitosti nemusí znamenat chudobu, naopak vysoký příjem v kombinaci s o něco málo vyššími výdaji spojenými se splácením hypotéky může vést rodinu k zadlužení (Myslíková, 2016), jakkoliv podíl takových případů zřejmě nebude vysoký.

¹¹ Jakkoliv se můžeme oprávněně domnívat, že někteří respondenti mohli, pakliže hovořili o čistých příjmech, kterými disponují, tyto srážky zohlednit.

extrapolovanými na dobu celého roku. Pracovali jsme s předpokladem, že měsíční příjmové údaje dalších osob v domácnosti reprezentují jejich příjmy za celý rok.¹²

Zjišťované příjmy respondentů položkově odpovídají struktuře příjmů šetření EU-SILC. Mimo příjmů ze zaměstnání jsme se tedy dotazovali a následně pracovali s příjmy z podnikání, sociálními a ostatními příjmy.¹³ Protože disponibilní příjem je příjmem, který může domácnost vynakládat na konečnou spotřebu, a je tedy informací o prostředcích, jež má skutečně k dispozici, veškeré respondentem uvedené hrubé příjmy jsme zdanili a podle platné legislativy rovněž v náležitých případech odvedli (odečetli) platby zdravotního a sociálního pojištění. Podobně jsme přistupovali k příjmům z podnikání. Ne vždy ovšem respondenty deklarovaný příjem z daňových úlev odpovídal podmínkách na jejich nárok. Příjmy z úlev na dani jsme usouvztažnili k výši příjmů ze zaměstnání, odváděných daní a počtu závislých dětí v domácnosti. Tak, že jsme deklarované příjmy na úlevách na dani, na které podle dalších informací nebyl nárok, pokrátili.

Z části dotazníku věnované příjmu dalších osob v domácnosti ze zaměstnání nevyplývalo jasně, zdali zde uvedené údaje jsou hrubými nebo čistými příjmy; tyto příjmy jsme nakonec nedanili ani jinak nekrátili. Současně v této sekci chyběla možnost uvést dávky státní sociální podpory a některé příjmy ze sociálního zabezpečení (např. dávky hmotné nouze nebo sociální péče), je však možné, že respondenty potenciálně zahrnuté a námi nedaněné hrubé příjmy získané prací tyto opomenuté příjmy v podobné výši vykompenzují.

¹² Určitým rizikem je možný efekt pandemie COVID-19. Ta nevstoupila do příjmu respondentů, kteří v dotazníku reflektovali celý rok 2019, ale mohla ovlivnit příjmy dalších členů domácnosti, jejichž informace o příjmech se vztahují období od března do srpna 2020, kdy probíhal sběr dat.

¹³ Jedinou položkou zjišťovanou v rámci šetření EU-SILC a nikoliv v rámci dotazníků SVL-SILC je položka transferů mezi domácnostmi, obsahující mimo jiné údaj o výši částek výživného. Na celkovém disponibilním příjmu domácností se však transfery mezi domácnostmi podílely přibližně 1,8 % (vlastní výpočet podle dat ČSÚ, 2020).

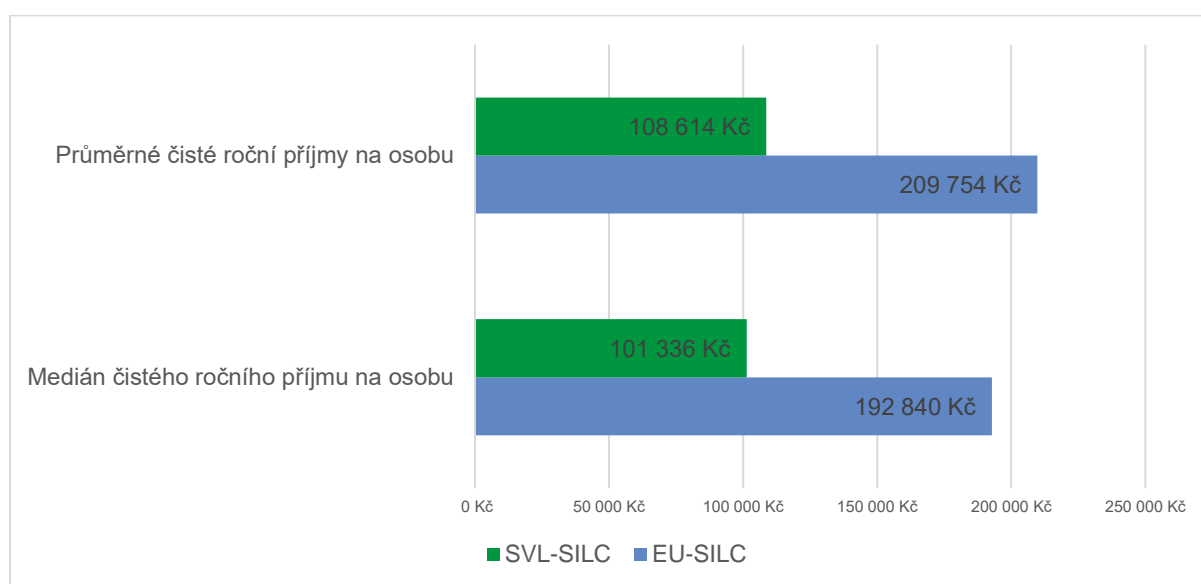
6 Výsledky šetření

6.1 Základní příjmové charakteristiky a hranice příjmové chudoby

Srovnáme-li příjmy domácností a jejich členů z šetření EU-SILC a SVL-SILC, podle očekávání z něj vychází lépe domácnosti v celé ČR spíše než ty žijící v SVL. Roční příjem domácností v SVL se v roce 2019 pohyboval přibližně ve výši 60 % příjmů obecné populace Česka. Průměrná roční suma disponibilních příjmů na domácnost v ČR vycházela na přibližně 491 tisíc Kč (vlastní výpočet podle dat ČSÚ, 2020), na domácnost v SVL pak na asi 281 tisíc Kč.¹⁴

Obdobný rozdíl se týká i průměrných příjmů osob v roce 2019 (viz Graf 1). Průměrné roční příjmy domácnosti obecné populace na osobu dosahovaly výše přibližně 210 tisíc korun, na osobu v domácnosti žijící v SVL mohlo ve stejném roce podle našich výpočtů připadat asi 109 tisíc.¹⁵ Výrazně odlišný není ani poměr mediánu téže proměnné. Pro osoby ze SVL mohla dosáhnout jeho výše něco přes 101 tisíc korun, polovina osob z běžné populace disponovala téměř 193 tisíci korun.

Graf 1 – Čisté roční příjmy v roce 2019¹⁶

Zdroj: data ČSÚ (2020); data SVL-SILC (2020), vlastní zpracování

¹⁴ Průměrný počet osob v domácnosti je v ČR podle ČSÚ 2,34 (ČSÚ, 2020), v SVL podle dat SVL-SILC 2,59.

¹⁵ K výpočtu průměru příjmů na osobu i mediánu příjmu na osobu za SVL jsme byli nuceni přistoupit formou podílu průměrného příjmu/mediánu příjmu na domácnost průměrným počtem osob v domácnosti. Výsledky tak mají formu spíše hrubého výpočtu. Skutečná hodnota těchto proměnných nebude významně odlišná, nejde ovšem o přesný postup ve výpočtu.

¹⁶ Viz poznámka pod čarou č.15.

Pro výpočet a nakládání s ukazatelem hranice příjmové chudoby je pro nás podstatnější „ekvivalizovaný údaj“ v domácnosti zohledňující počet osob a jejich věk. Medián ekvivalizovaného disponibilního příjmu jednotlivce v domácnosti na rok 2019 připadal podle ČSÚ na necelých 273 tisíc korun, v domácnosti v SVL pak podle našich výpočtů na bezmála 168 tisíc korun. Měsíčně tak jednotlivec z obecné populace disponoval čistým příjmem asi 22 700 korun (ČSÚ, 2020), jednotlivec ze SVL pak 14 000 korunami.

Tabulka 4 – Příjmy za rok 2019, podíl počtu domácností pod hranicí příjmové chudoby

	SVL-SILC	EU-SILC
Ekvivalizovaný disponibilní příjem jednotlivce v domácnosti	167 848 Kč	272 800 Kč
Ekvivalizovaný disponibilní příjem na osobu a měsíc	13 987 Kč	22 733 Kč
Podíl domácností pod hranicí příjmové chudoby	48,5%	9,5%

Zdroj: data ČSÚ (2020); data SVL-SILC (2020), vlastní zpracování

Hranice příjmové chudoby, 60 % mediánu ekvivalizovaného disponibilního příjmu na osobu a měsíc, se podle údajů ČSÚ v roce 2019 nacházela na částce 13 640 korun. Každá domácnost disponující tímto a nižším příjmem se tak podle metodiky Eurostatu (a tedy i ČSÚ) nacházela pod hranicí příjmové chudoby. V roce 2019 takové podmínce odpovídalo 9,5 % domácností (Tabulka 4).

Výše hranice příjmové chudoby byla v roce 2019 jen o něco málo nižší než ekvivalizovaný měsíční příjem osoby v SVL, podíl domácností pod touto hranicí žijící v SVL podle dat SVL-SILC tak činil 48,5 %. Přibližně polovina obyvatel SVL se tedy podle našich údajů nachází v situaci příjmové chudoby. Pro srovnání dodejme, že podle hrubých odhadů autorů studie BRIZOLIT by se pod hranicí příjmové chudoby mělo nacházet přibližně 65 % domácností v SVL (Toušek et al. 2018, s. 41-42).¹⁷

6.2 Charakteristiky osob pod hranicí příjmové chudoby – srovnání EU-SILC a SVL-SILC

ČSÚ každý rok zveřejňuje i podrobnější charakteristiky osob a domácností pod hranicí příjmové chudoby. Ty se týkají podílu počtu mužů a žen, věkových skupin nebo typu domácností.

Zatímco poměr žen a mužů pod hranicích chudoby byl v případě obecné populace v roce 2019 vychýlený v neprospěch žen (pod hranicí chudoby se nachází 11,7 % žen a 7,2 % mužů), v případě populace SVL se podíl příliš nelišil. Jakkoliv i zde ze srovnání vychází o něco hůře ženy. Podíl žen je o jeden procentní bod vyšší, než zastoupení mužů. Platí, že přibližně každý

¹⁷ Upozorňujeme, že se jedná o údaj týkající se domácností, nikoliv osob v domácnostech, jakkoliv rozdíl mezi těmito dvěma údaji nemusí být výrazný (v řádu desítek procentních bodů).

druhý muž a každá druhá žena bydlící v SVL se v roce 2019 nacházel a nacházela pod hranicí příjmové chudoby (viz Tabulka 5).

Tabulka 5 – Podíl osob pod hranicí příjmové chudoby podle pohlaví

	SVL-SILC	EU-SILC
Muž	50,0%	7,2%
Žena	51,0%	11,7%

Zdroj: data ČSÚ (2020); data SVL-SILC (2020), vlastní zpracování

Předchozí údaje zachycují podíl osob podle pohlaví, zahrnují ovšem muže i ženy bez ohledu na věk. Tabulka 6 zachycuje podíl žen a mužů populace SVL očištěný o děti a mladistvé, tedy chlapce a dívky, kterých je v rodinách přibližně stejné zastoupení a které zpravidla stále bydlí se svými rodiči. Rozdíl mezi zastoupením mužů a žen se výrazně nezmění. Podíl žen – 47,2 % ze žen starších 18 let – byl v roce 2019 stále vyšší, než podíl mužů – 45 % – opět ale nikoliv více než o jednotky procentních bodů.

Tabulka 6 – Podíl a počet osob 18 let a starších pod hranicí příjmové chudoby podle pohlaví

	muž		žena	
pod hranicí chudoby	45,0%	484	47,2%	472
nad hranicí chudoby	55,0%	591	52,8%	527
CELKEM	100,0%	1075	100,0%	999

Zdroj: data SVL-SILC, vlastní zpracování

Tabulka 7 ukazuje podíl osob pod hranicí chudoby ve vybraných věkových skupinách. Podle dat EU-SILC byli v roce 2019 příjmovou chudobou nejohroženější lidé ve věkové skupině osob 65 let a starších (podíl 14,7 % z osob dané věkové skupiny), druhou nejohroženější skupinu tvořily osoby do 18 let věku (11,1 %). Riziko ohrožení chudobou podle dat SVL-SILC s každou další věkovou skupinou, mimo tu nejstarší, klesá. Příjmová chudoba se dotýká 6 z 10 osob mladších 18 let, ve skupině mezi 50 a 64 roky věku je podíl osob pod hranicí chudoby přibližně třetinový.

Tabulka 7 – Podíl a počet osob pod prahem chudoby na celkovém počtu osob v dané věkové skupině¹⁸

	SVL-SILC		EU-SILC	
0–17 let	61,2%	491	11,1%	-
18–24 let	60,7%	170	9,1%	-
25–49 let	46,7%	541	6,7%	-
50–64 let	33,6%	133	7,8%	-
65+ let	47,4%	118	14,7%	-
CELKEM	-	1453	-	-

Zdroj: data ČSÚ (2020); data SVL-SILC (2020), vlastní zpracování

Pokud jde o osoby ve věku 65 let a starší žijící v SVL, příjmová chudoba se v roce 2019 týkala přibližně poloviny (47 %) z nich. Jak ukazuje Tabulka 8, podíl osob této věkové skupiny ohrožených chudobou vzroste na přibližně 85 %, pokud bydlí v jednočlenné domácnosti. Dlužno dodat, že podle dat ČSÚ potíže s příjmem musely řešit přibližně 4 z 10 jednočlenných domácností osob 65 let a starších.

Tabulka 8 – Podíl osob pod prahem chudoby na celkovém počtu osob v dané věkové skupině

	SVL-SILC		EU-SILC	
Domácnosti jednotlivců pod 64 let	45,0%	35	15,9%	-
Domácnosti jednotlivců nad 65 let	85,4%	107	37,4%	-
CELKEM	-	142	-	-

Zdroj: data ČSÚ (2020); data SVL-SILC (2020), vlastní zpracování

Tabulka 9 ukazuje ohrožení příjmovou chudobou v jednotlivých typech domácností. Těmi nejohroženějšími byly podle dat EU-SILC v roce 2019 domácnosti s 1 dospělým a alespoň 1 dítětem (zpravidla tedy domácnosti samoživitelů, resp. samoživitelek), kterých se s chudobou potýkala přibližně jedna třetina. Jinou, podle dat již méně, chudobou ohroženou domácností je ta se 3 a více dětmi (ohroženo chudobou bylo přibližně 15 % těchto domácností).

Údaje SVL-SILC se s takovým hodnocením nejohroženějších typů domácností shodují, jakkoliv je podíl chudobou ohrožených výrazně vyšší. Pod hranicí chudoby se nacházely téměř 4 z 5 domácností samoživitelů a samoživitelek (77,5 %), ohrožení nedostatkem příjmu roste i s počtem dětí v úplných rodinách. Za příjmově chudé by se dalo označit asi 68 % domácností rodičů žijících v SVL se 3 a více dětmi.

¹⁸ Jak vidno v této tabulce, pokud jde o data EU-SILC, nemáme k dispozici údaje o počtu osob spadajících do daných věkových skupin. Taková skutečnost je naznačena pomlčkou, „-“. Tato poznámka se týká i některých dalších tabulek níže.

Tabulka 9 – Podíl a počet domácností pod hranicí chudoby podle jejího typu

	SVL-SILC		EU-SILC	
Domácnosti bez dětí	38,3%	130	9,7%	-
Domácnosti jednotlivců	51,1%	143	2,7%	-
1 dospělý, alespoň 1 závislé dítě	77,5%	69	32,4%	-
2 dospělí, 1 závislé dítě	38,0%	63	5,5%	-
2 dospělí, 2 závislé děti	57,6%	57	6,8%	-
2 dospělí, 3 a více závislých dětí	67,9%	55	14,6%	-
ostatní domácnosti se závislými dětmi	40,0%	26	4,8%	-
CELKEM	-	543	-	-

Zdroj: data ČSÚ (2020); data SVL-SILC (2020), vlastní zpracování

6.3 Subjektivně vnímaná schopnost vycházet s příjmy

V souvislosti s diskusemi o validitě ukazatele příjmové chudoby, na kterou poukazuje Myslíková (2016) například prostřednictvím srovnání se subjektivním vnímáním chudoby, se nabízí provést komparaci právě s takovým nástrojem. Součástí dotazníků EU i SVL-SILC jsou i otázky směřované na hodnocení schopnosti domácnosti vycházet s celkovým měsíčním příjmem na šestistupňové škále s krajními póly od „s velkými obtížemi“ po „velmi snadno“ a otázka tážající se po schopnosti z vlastních zdrojů zaplatit neočekávaný výdaj ve výši 12 tisíc korun. Současně srovnání reakcí zástupců domácností z obou šetření ukazuje na prostý rozdíl ve vnímání vlastní socioekonomické situace.

Tabulka 10 ukazuje podíl domácností podle vnímání schopnosti vyjít s měsíčními příjmy (perspektivou osoby v čele, s níž byl dotazník vyplňovaný).¹⁹ Zatímco přibližně 86 % domácností obývajících SVL vycházelo s příjmem v roce 2019 s určitými obtížemi, tedy přinejlepším s menšími obtížemi, stejně podmínky chodu domácnosti vnímalo jen 40 % domácností obecné populace. Jen 13 % takových domácností podle dat EU-SILC vycházelo s měsíčním příjmem s velkými obtížemi nebo obtížemi, oproti asi 57 % domácností ze SVL. Pouze asi 14 % domácností žijících v SVL vyžilo se svými příjmy spíše bez obtíží, zatímco takových domácností je v obecné populaci téměř 60 %.

¹⁹ Při porovnávání dat za obě populace v Tabulce 11 by bylo vhodné k interpretaci výstupů přistupovat – na rozdíl od předchozích a následujících tabulek – s vědomím jejich ilustrativní výpovědní hodnoty. Data EU-SILC jsou postaveny na pro ČR reprezentativním vzorku domácností, data SVL-SILC na pro SVL reprezentativním souboru jednotlivců. Důsledkem nesouladu obou vzorků je jejich formální nesouměřitelnost a tedy – ač spíše v malé míře – odlišný výstup, než jaký bychom zaznamenali v případě shodného přístupu ke konstrukci obou vzorků.

Tabulka 10 – Srovnání podílu a počtu domácností podle schopnosti vyjít s celkovým měsíčním příjmem

	SVL-SILC		EU-SILC	
S velkými obtížemi	18,2%	202	3,3%	-
S obtížemi	38,9%	433	9,7%	-
S menšími obtížemi	29,1%	324	27,6%	-
Docela snadno	9,1%	101	40,0%	-
Snadno	3,3%	37	15,7%	-
Velmi snadno	1,3%	15	3,7%	-
CELKEM	100,0%	1112	100,0%	-

Zdroj: data ČSÚ (2020); data SVL-SILC (2020), vlastní zpracování

Srovnáme-li reakce na uvedenou otázku, podíl domácností vycházejících s vlastními příjmy s velkými obtížemi byl v roce 2019 v případě domácností nacházejících se pod hranicí chudoby téměř dvakrát vyšší, než u domácností nad stanovenou hranicí (viz Tabulka 11). Celkový součet domácností vnímající v této oblasti obtíže je podobný: domácností pod hranicí chudoby bylo 89 %, domácností nad hranicí chudoby pak 84 %. Tato data nás tedy informují o něco menším zastoupení těch, kteří hodnotí svoji situaci jako velmi obtížnou, ač pod hranicí chudoby nespádají. Zároveň však v této skupině zůstává vysoký podíl domácností hodnotících svoji situaci stran schopnosti vyjít s penězi jako obtížnou.

Tabulka 11 – Srovnání podílu a počtu domácností v SVL pod a nad hranicí chudoby podle schopnosti vyjít s celkovým měsíčním příjmem

	Pod hranicí chudoby		Nad hranicí chudoby	
S velkými obtížemi	23,5%	126	13,2%	76
S obtížemi	40,3%	216	37,7%	217
S menšími obtížemi	25,4%	136	32,6%	188
Docela snadno	6,7%	36	11,3%	65
Snadno	1,9%	10	4,7%	27
Velmi snadno	2,2%	12	0,5%	3
CELKEM	100,0%	536	100,0%	576

Zdroj: data SVL-SILC (2020), vlastní zpracování

V souladu s těmito pozorováními jsou i data uvedená v Tabulce 12. Ta zachycují podíl domácností nad a pod hranicí chudoby podle schopnosti dovolit si z vlastních zdrojů uhradit nečekaný výdaj ve výši 12 tisíc korun. Takový výdaj si v roce 2019 mohlo dovolit jen asi 16 % domácností v SVL. Zbýlých 84 % tedy takovou částku vydat nemohlo. Těch, které spadají pod hranici chudoby a uhradit mimořádný výdaj je v jejich možnostech, bylo přibližně 10 %, podíl domácností nad hranicí chudoby schopných nenadále zaplatit takovou sumu peněz byl pak

určený asi 23 %. Znamená to také, že i 77 % domácností formálně mimo sféru příjmové chudoby si neočekávaný výdaj 12 tisíc korun nemůže dovolit.

Tabulka 12 – Srovnání podílu a počtu d pod a nad hranicí chudoby podle schopnosti dovolit si zaplatit z vlastních zdrojů neočekávaný výdaj ve výši 12 tisíc korun

	Pod hranicí chudoby		Nad hranicí chudoby		Celkem	
Můžeme si dovolit	9,8%	53	22,7%	131	16,4%	184
Nemůžeme si dovolit	90,2%	489	77,3%	446	83,6%	935
CELKEM	100,0%	542	100,0%	577	100,0%	1119

Zdroj: data SVL-SILC (2020), vlastní zpracování

Uvedená data poukazují na přibližně dvojnásobný podíl domácností žijících v SVL oproti těm v obecné populaci vycházejících s příjmy s nějakou mírou obtíží. Zatímco 60 % domácností podle dat EU_SILC mohlo s příjmy v roce 2019 vyjít spíše snadno, v SVL byla taková domácnost jen 1 ze 7. Data rovněž naznačují, že ukazatel příjmové chudoby, alespoň pokud jde o domácnosti obývajcí SVL, nemusí být stran postihnutí osob a rodin potýkajících se s vlastními příjmy vyčerpávající. A tedy, že ty domácnosti, které se podle ukazatele s chudobou nepotýkají, mohou rovněž pociťovat finanční tíseň.

7 Závěr a diskuse

Podle indikátoru ohrožení příjmovou chudobou se 48,5 % domácností ze SVL v roce 2019 nacházelo pod hranicí příjmové chudoby. Jinými slovy, přibližně polovina domácností a lidí v nich žijících mělo podle metodiky Eurostatu a ČSÚ závažné existenční potíže. Tento údaj odpovídá výrazně nižším průměrným ročním příjmům domácností a jejich členů ve srovnání s průměrnou českou domácností podle dat šetření EU-SILC. V obecné populaci se v roce 2019 s příjmovou chudobou potýkalo 9,5 % domácností.

Ve srovnání s celkovou populací příjmová chudoba významně dopadá v násobně větším rozsahu na téměř všechny typy domácností. Mezi nejvýrazněji ohrožené skupiny patří děti a nezletilí. Pod hranicí chudoby se v roce 2019 nacházelo 6 z 10 neplnoletých osob nebo 68 % úplných rodin se 3 a více dětmi. Mezi nejohroženější skupiny podle dat SVL-SILC patří rovněž domácnosti samoživitelek a samoživitelů a osob starších 65 let tvořících jednočlennou domácnost: 78 %, respektive 85 % z nich se potýkalo se finančními obtížemi.

Lze přitom tvrdit, že by pod hranici příjmové chudoby mohl spadnout větší podíl domácností, pakliže by se sbírané údaje o příjmech uváděly až po jejich exekučních srážkách. Nemůžeme rovněž pominout velkou detailnost dotazníku, který klade velké nároky na poměrně přesný přehled o finančních tocích domácnosti respondenta. Jen obtížně můžeme odhadovat, zdali takové podmínky vedou účastníky šetření k nadsazení nebo podhodnocení vlastních příjmů.

Spíše nepříznivou příjmovou situaci obyvatel SVL podporuje i subjektivní hodnocení schopnosti s příjmy vyjít. Významné je zastoupení domácností, které vnímají svoji schopnost z měsíčních příjmů vyžít jako ne zcela dostatečnou a které zároveň nespádají pod hranici příjmové chudoby. Takové zjištění je v souladu s pozorováním Myslíkové (2016), která si všímá jen dílčího překryvu domácností potýkajících se s příjmovou chudobou, subjektivním hodnocením situace domácnosti a indikátory materiální deprivace a pracovní intenzity.

Text této výzkumné zprávy můžeme vnímat jako pozvánku k další práci na analýzách dat SVL-SILC. Ty se mohou týkat jak přímo snahy hlouběji porozumět souvislostem příjmů domácností za hranice pouhé deskripce, stejně jako jejich srovnání s dalšími indikátory AROPE uplatněnými na populaci SVL.

8 Bibliografie

Čada, K. (Ed.). 2015. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. Dostupné z: https://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf

ČSÚ. (2020, 10. března). *Příjmy a životní podmínky domácností - 2019*. <https://www.czso.cz/csu/czso/prijmy-a-zivotni-podminky-domacnosti-cdknb922a5>

HN.cz. (2019, 21. března). *Český statistický úřad: Podíl ohrožených příjmovou chudobou loni mírně stoupl, v rámci EU je nízký*. <https://domaci.hn.cz/c1-66533610-cesky-statisticky-urad-podil-ohrozenych-prijmovou-chudobou-loni-mirne-stoupl-v-ramci-eu-je-nizky>

iDnes.cz. (2021, 15. října). *Chudoba trápí pětinu obyvatel Evropské unie. Češi jsou ale ohrožení nejméně*. https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/chudoba-eurostat-socialni-vyloucenici-cesko-slovensko-eu.A211015_161149_ekonomika_jla

iRozhlas.cz. (2017, 24. listopadu). *V Česku je nejnižší míra chudoby z celé Evropské Unie. Nejhuř je na tom Rumunsko*. https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/cesko-ma-nejnizsi-miru-chudoby-v-eu-lide-se-i-tak-ocitaji-v-dluhove-pasti_1711241632_gol

Kašparová, L. (2021, 18. března). *Bezmála milion Čechů je pod příjmovou hranicí chudoby. Ohrožení chudobou však kleslo*. Měšec.cz. <https://www.mesec.cz/clanky/bezmala-milon-cechu-je-pod-prijmovou-hranici-chudoby-ohrozeni-chudobou-vsak-kleslo/>

Lidovky.cz. (2017, 24. dubna). *Přes milion obyvatel Česka žilo loni pod hranicí příjmové chudoby*. https://www.lidovky.cz/domov/pres-milion-obyvatel-ceska-zilo-loni-pod-hranici-prijmove-chudoby.A170424_131947_In_domov_ELE

Lidovky.cz. (2019, 21. března). *Podíl Čechů ohrožených chudobou loni stoupl, v rámci Evropské unie je ale nízký*. https://www.lidovky.cz/byznys/podil-lidi-ohrozenych-chudobou-loni-stoupl-v-ramci-evropske-unie-je-ale-nizky.A190321_105229_moje-penize_cek

Myslíková, M. (2016, 16. listopadu). *Klamná hranice chudoby v Česku*. Vesmír.cz. <https://vesmir.cz/cz/on-line-clanky/2016/11/klamna-hranice-chudoby-cesku.html>

Myslíková, M., Večerník, J. 2015. *Chudoba v České republice. Kritický pohled na evropské ukazatele*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i.

Nešpor, Z. R., et al. 2018. *Sociologická encyklopedie – výběr kvótní*. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Vyběr_kvótní

Nguyenová, K. (2020, 16. března). *Rodiny v Česku vychází s penězi stále lépe. Lidí ohrožených chudobou přesto přibylo*. Aktuálně.cz. <https://zpravy.aktualne.cz/ekonomika/prijmy-domacnosti-rostly-presto-pribylo-lidi-ohrozenych-chud/r~82abe128653f11eaa7deac1f6b220ee8/>

Prokop, D. (2019, červenec). *Analýza vybraných rozměrů sociálního znevýhodnění v ČR*. Nadace České spořitelny. <https://www.nadacecs.cz/data/documents/e2/analyza-socialniho-znevychodneni-final.pdf>

Řezníčková, A. (2017, 17. října). *Chudoba či sociální vyloučení? V Česku hrozí nejméně ze všech zemí EU*. Idnes.cz. https://www.idnes.cz/ekonomika/domaci/chudoba-socialni-vylouceni-evropa-eu.A171017_131309_ekonomika_are

Sýkora, F. (2018, 10. dubna). *Kolik Čechů je opravdu chudých? Projděte si nová čísla, v Evropě patří k nejlepším*. Aktuálně.cz. <https://zpravy.aktualne.cz/finance/kolik-cechu-je-opravdu-chudych-projdete-si-nova-cisla-v-evro/r~f7a75a5e3c9f11e8ac3d0cc47ab5f122/>

Šmoldas, M., & Lang, P. (2021). *Životní podmínky obyvatel SVL: tematicko-průřezový výzkum, materiální a sociální deprivace*. Praha: ASZ.

Toušek, L., et al. 2018. *Labyrintem zločinu a chudoby: kriminalita a viktimizace v sociálně vyloučených lokalitách*. Brno: Doplněk.